

Özgün Makale

Seleukia-Tralleis Kentinde Darp Edilmiş Olan *Panegyris* Sikkeleri¹ *Panegyris* Coins of Seleucia-Tralleis

Dincer Savas Lenger²

Öz

Hellenistik dönemle birlikte özellikle Küçük Asya'da kutsal alanların organize ettiği dinsel festivallerde gözle görülür bir artış tespit edilmiştir. Festival süresince açılan panayırılarda hem katılımcıların gündelik ihtiyaçlarını karşılamakta hem de geniş kapsamlı alışverişe imkân vermektedir. Festival boyunca yapılacak harcamalarda tek bir ödeme aracının kullanılması maksadıyla kutsal alan tarafından basılan, üzerinde sadece tanrının adını *genetivus* hâliyle taşıyan *panegyris* sikkeleri hem alışverişini kolaylaştırmaktadır hem de festivali organize eden dinsel yapıya, uygulanan döviz kurundan dolayı kar ettirmektedir. Bu çalışmada Tralleis kentinde Zeus Larasios ve Zeus Larasios Eumenes adına düzenlenen festivaller için basılmış olan *Panegyris* sikkeleri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tralleis, Kutsal Alan, Festival, Fuar, *Panegyris* Sikkeleri.

Abstract

With the beginning of Hellenistic Period, a marked rise in the festivals organized by sanctuaries occurred, particularly in Asia Minor. Fairs set up on during such festivals enabled participants both to meet their daily needs and to do shopping in larger scale. Coins were struck by sanctuaries in order to provide use of a single instrument of payment. Such *Panegyris* coins bear the name of the related deity in the genitive and they both made transactions easier and the let the organizer profit due to the exchange rate. In this study, *panegyris* coins struck in Tralleis for the festivals organized for Zeus Larasios and Zeus Larasios Eumenes are introduced.

Keywords: Tralleis, Sanctuary, Festival, Fair, *Panegyris* coins.

Tralleis (Ruge, 1937, ss. 2091-2128; Polaschek, 1975, ss. 2091-2093; Kaletsch, 2002, ss. 750-751; Dinç, 2003) Lydia ile Karia arasındaki sınırı teşkil eden Maiandros Nehri ve Mesogis Dağı'nın bulunduğu coğrafyada yer almasından dolayı antik kaynaklarda karşımıza bazen Lydia bazen de Karia kenti olarak çıkmaktadır.³ Tralleis, Mesogis Dağı ve Maiandros Nehri arasında yer alır. Kent Mesogis Dağı'nın teraslanmış güney eteklerindeki alanlar üzerine kurulmuştur (Strab. XIV.1.42).⁴

¹ Makale başvuru tarihi: 05.02.2019, makale kabul tarihi: 19.03.2019.

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Tarih Bölümü, Antalya. dslenger@akdeniz.edu.tr / dinsavlenger@gmail.com. ORCID No: 0000-0002-7186-2287.

³ Karia'da olduğu hakkında bkz. Xen.*Hell.* III.12.19; *anab.* I.4.8; Diod. XIV.36. Lydia'da olduğu hakkında bkz. Strab. XII.8.15; Polyb. XXII.24; Liv. XXXVIII.39. Krş. Dinç ve Meyer, 2004, ss. 299-300; Üreten, 2006, ss. 197-198; Üreten, 2014, ss. 337-339; Üreten, 2018, s. 5, dn. 15. Kentin hangi bölgede olduğu konusunda Bkz. Thonemann, 2011, ss. 22-25; Literatürde özellikle numismatik alanında görülen farklılıklar üzerine bkz. Robert, 1967, ss. 88-89.

⁴ Krş. Üreten, 2006, ss. 196-197.

Maiandros Nehri'nin kuzey kıyısı boyunca uzanan doğu batı doğrultulu yolun üzerinde yer almasından dolayı Tralleis Klasik Çağ'dan itibaren önem kazanmaya başlayacak ve Roma döneminde bölgenin en zengin kentlerinden biri olarak kabul edilecektir (Strab. XIV1.42).⁵

Klasik dönemde jeopolitik konumundan dolayı bir garnizon olarak karşımıza çıkan yerleşim, Hellenistik dönemle birlikte Küçük Asya üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin elde etmeyi arzuladıkları bir kente dönüşür (Üreten, 2006, ss. 199-200). Direnmeden Büyük İskender'e teslim olan Tralleis, ölümü ardı sıra, önce Antigonos Monophtalmos, Ipsos Savaşı (MÖ 301) sonrası Lysimakhos ve Kurupedion Savaşı (MÖ 281) sonrası Seleukos idaresi altına girer (Rayet, 1877, ss. 57-116; Üreten, 2006, ss. 200-201). MÖ 260'a kadar Tralleis adını taşıyan kent, bu tarihten sonra Seleukeia adıyla yeniden kurulur (Plin.nat. hist. V 108).⁶ Kent eski ismini Magnesia Savaşı (MÖ 190) sonrası, Apameia Barışının (MÖ 188) bir sonucu olarak Pergamon Krallığı idaresine girmesinin ardından MÖ II. yüzyılın ortalarından itibaren yeniden kullanmaya başlar (Cohen, 1995, s. 268; Üreten, 2006, ss. 205-210).

Kent sikke darbına ilk olarak III. yüzyılın sonlarında Seleukos Krallığı idaresi altındayken, büyük olasılıkla da MÖ 200-190 arasında başlar (Thonemann, 2011, s. 40).⁷ Seleukia adına basılmış olan bu ilk sikkeler bronzdandır (Imhoof-Blumer, 1897, ss. 168-169, n.1-3; Head, 1911, s. 659; Thonemann, 2011, s. 40, n. 98-100). Seleukos idaresi altında kentte otonom darplar dışında üzerinde lejand olarak sadece tanrının ismini taşıyan sikkeler basıldığı da bilinmektedir.⁸ Bu sikkelerin ön yüzünde sağa dönük defne çelenkli Zeus başı, arka yüzde ise meander motifi içerisinde sola doğru süser şekilde hörgüçlü boğa ve ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ lejandı yer alır (Imhoof-Blumer, 1897, s. 169, 3; Waddington, 5393; SNG Cop 666; Gökyıldırım, 2016, s. 845).⁹ Kimi sikkelerde söz konusu lejand arka yüze üstte ΔΙΟΣ, altta ya da solda ΛΑ gelecek şekilde yazılmıştır (Imhoof-Blumer, 1897, s. 168, 3; SNG München 700).¹⁰

Bilindiği üzere sikkelerde lejand olarak bir kentin, etnik grubun, federasyonun, kralların, yerel idareci ve askerlerin ismi yerine sadece tanrının isminin *genetivus* hâli yer alıyorsa söz konusu olana Festival ya da *Panegyris* sikkeleri denir (Fritze, 1910, ss. 5-6; Robert, 1966, ss. 36-37, 44-46; Psoma, 2008, s. 227).¹¹ Bu bağlamda yukarıda bahsi geçen sikke Seleukeia-Tralleis kentinin baş tanrısı olan Zeus Larasios¹² adına düzenlenen festival için basılmıştır. Beş yılda bir organize edildiği bilinen festivalin varlığını sadece sikkelerden değil aynı zamanda Tralleis'de ele geçmiş olan bir yazıttan da bilmekteyiz (*I Tralles* 145; Robert, 1937, ss 406-407; Şahin, 2001, s. 92; Psoma, 2008, s. 232, dn.19).

Attaloslar idaresine girdikten sonra yeniden Tralleis ismini kullanmaya başlayan kent, Pergamon Krallığı'nın resmi gümüş sikkelerini basan en önemli merkezlerden biri hâline gelir.¹³ Aynı zamanda Tralleis darphanesi kentin yerel kullanımına dönük otonom (Imhoof-Blumer, 1897, ss. 170-173, n.5-20. Krş. Thonemann, 2011, s. 40, dn.100) ve festivallerde kullanılması amacıyla *Panegyris* sikkeleri basmaya da devam eder.

⁵ Ayrıca bkz. Rayet, 1877, ss. 33-36; Robert, 1977, ss. 66-72; Savalli ve Lestrade, 2001, ss. 82-83; Dinç ve Mayer, 2004, ss. 287-288.

⁶ Değerlendirme için bkz. Cohen, 1995, ss. 265-268; Thonemann, 2003, ss. 101-102; Thonemann, 2016, s. 48. Kentin ismi ilk olarak MÖ 230-220'lere tarihlenen Delphoi Theodorokoi listesinde karşımıza çıkmaktadır. Robert, 1946, ss. 513-515; Robert, 1951, s. 22, dn.2; Cohen, 1995, s. 267; Üreten, 2006, s. 200.

⁷ Tralleis darphanesi için genel olarak bkz. BMC Lydia cxxxiii-cxI; Head, 1911, ss. 659-661; Türkmen, 2004, ss. 53-57.

⁸ Söz konusu sikkelerin Seleukos idaresi altında Seleukeia'da MÖ 190 öncesi darp edildikleri hususunda bkz. Thonemann, 2011, s. 40, dn.99.

⁹ Krş. Psoma 2008, s. 232; Thonemann, 2011, s. 40; Meadows, 2014, s. 18. Meandros motifi ve bu motifi sikkeler için bkz. Robert ve Robert, 1954, ss. 238-241; Thonemann, 2011, s. 33, dn.83; 35-48. Hörgüçlü boğa için bkz. Robert ve Robert, 1954, ss. 135-136. Söz konusu sikke için bkz. Lev. I, res. 1.

¹⁰ Bkz. Lev. I, res. 2.

¹¹ Panegyris Sikkeleri için bkz. Psoma 2008; Debord, 1982, ss. 230-235.

¹² Tralleis'teki Zeus tapımına ve (Λαράσιος) *epitheton*'una ilişkin genel olarak bk. Schaefer, 1912, ss. 455-466; Cook, 1925, ss. 957-962; Laumonier, 1958, ss. 505-506; Schwabl, 1972:col. 329; Şahin, 2001, ss. 91-92. Zeus Larasios ile alakalı yazıtlar için bkz. *I Tralles* 20, 25, 28, 51, 81, 82, 141-142; Ölmez, 1996, ss. 189-191, n.3.

¹³ Kistophoros için bkz. Kleiner ve Noe, 1977; Le Rider, 1977. Tralleis darphanesi özellikle tetradrahminin alt birimlerinin basımında kullanılmıştır. Bkz. Kleiner ve Noe, 1977, s. 122. Krş. Le Rider, 1977, s. 205; Meadows, 2014, s. 18.

Levha 1

Resim 1:

Resim 2:

Resim 3:

Resim 4:

Resim 5:

Resim 6:

Resim 7:

Resim 8:

Resim 9:

Bu dönemde darp edildiği bilinen iki seri *panegyris* sikkesi bilinmektedir. Birincisinde ön yüzde, tıpkı otonom darplarda olduğu gibi sağa dönük defne çelenkli Zeus başı, arka yüzde sola dönük ayakta duran ya da yürür konumda hörgüçlü boğa tasviri ve ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΟΣ ΕΥΜΕΝΟΥ lejandı yer alır (Imhoof-Blumer, 1897, s. 169, 4; SNG München 697-699).¹⁴ İkincisinde ise yine otonom darplarda olduğu gibi ön yüzde defne çelengi içerisinde sola dönük tahtta oturan sol elinde asa diğerinde ise Nike tutan Zeus tasviri, arka yüzde sola dönük boğa tasviri ve ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΔΙΟΣ ΕΥΜΕΝΟΥ lejandı yer alır (Robinson, 1921, s. 22, n.82; SNG München 701).¹⁵ Bu dönemde *panegyris* sikkelerinin arka yüzünde lejandda ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ'nun ardından beliren ΔΙΟΣ ΕΥΜΕΝΟΥ ibaresi kentte kurulmuş olan Zeus Eumenes kültü ile alakalıdır.¹⁶ Anlaşılan o ki krallık idaresinde kentte II. Eumenes'in iktidar zamanında Zeus kültü kralla özdeşleşerek Zeus Larasios Eumenes şeklinde anılmaya ve ardı sıra onuruna Eumeneia Festivalleri kutlanmaya başlamıştır (Robert, 1962, ss. 29-30).¹⁷

Yukarıda bahsi geçen festival sikkeleri dışında yeni darpların varlığını ise Turan Gökyıldırım tarafından yayına hazırlanan *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Lydia Sikkeleri Kataloğu* sayesinde öğrenmiş bulunmaktayız (Gökyıldırım, 2016). Titizlikle hazırlanmış olan bu eserde karşımıza bugüne kadar modern literatürde karşılaşmadığımız yeni festival sikkeleri çıkmaktadır.

Bunlardan ilkinin her iki yüzünde de şimşek demeti tasviri ve ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ lejandı yer alır (Gökyıldırım, 2016, s. 843. (Env.no: 1656/21).¹⁸ *Khalkous* biriminde basıldığı anlaşılan bu sikkenin ağırlığı 1.18 gr; çapı ise 11 mm'dir.¹⁹ Tralleis kentinde aynı ön ve arka yüz tipine sahip ΤΡΑΛΛΙΑΝΩΝ lejandlı otonom sikkelerin de basıldığı bilinmektedir (SNG Cop 673).²⁰ Ön yüzünde Zeus başı, arka yüzünde ise defne çelengi içerisinde şimşek demeti bulunan ΔΙΟΣ ΤΡΑΛΛΙΑΝΩΝ lejandlı sikke ise bir *ethnikon* belirttiğinden dolayı panayır sikkesi olarak kabul edilmez (Robert, 1966, ss. 44-46; Psoma, 2008, s. 227).²¹

İkincisine gelecek olursak ön yüzde sağa dönük defne çelenkli Zeus başı, arka yüzde yıldırım demeti üzerinde ayakta duran sağa dönük kartal ve ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ (ΚΑΙ ΔΙΟΣ ΕΥΜΕΝΟ) lejantı yer alır.²² Tralleis'in bu sikkeyle aynı arka yüz tipine sahip ΤΡΑΛΛΙΑΝΩΝ lejantlı, bazen memur adı da taşıyan otonom bronz sikke darp ettiği de bilinmektedir (BMC Lydia, s. 336, n.69-70; *Waddington* 5398; Gökyıldırım, 2016, s. 865).²³

İlk basılan *Panegyris* sikkeleri Klasik Çağın en önemli kutsal alanları ve onların gerçekleştirdiği organizasyonlarla alakalıdır. Amaç antik dünyanın dört bir köşesinden gelen katılımcıların festival boyunca yapacakları alışverişte standart bir ödeme aracına sahip olmalarını sağlamaktır. Bu durumda katılımcılar kendi paralarını mecburen festival süresince geçerli olacak olan, üzerinde tanrının adı olan parayla değiştirmek ve festival zamanı kurulan panayırlarda (Robert, 1966, ss. 21-25; Bogaert, 1969, s. 297)²⁴ sadece onu kullanmak zorunda kaldı. Dövizin bozdurulup *panegyris* parasına dönüştürülmesi, kur farkından dolayı aynı zamanda kutsal alanlar için kar

¹⁴ Bkz. Lev. I, res. 3.

¹⁵ Bkz. Lev. I, res. 4.

¹⁶ Eumenes kültü için bkz. Sokolowski, 1955, s. 20; Robert, OMS II 1186-90; Şahin, 2001, s. 50; Thonemann, 2011, s. 40, dn.100.

¹⁷ MÖ 182/159 tarihlenen Kral Eumenes Soter adına düzenlenmesi planlanan müzik yarışmalarıyla alakalı metinde, tanrı karşımıza Zeus Larasios Eumenes (Ζεύς τοῦ Λαράσιου Εὐμένου) olarak çıkmaktadır. Bkz. (*ITralleis* 23; Robert, 1934, ss. 279-280, I.10-12; Hansen, 1971, s. 124). Ayrıca Roma İmparatorluk dönemine ait bir adak yazıtında kralın ismi Zeus Larasios Sebastos Eumenes (Ζεύς Λαράσιος Σεβαστός Εὐμένης) olarak tekrar görülmektedir (*ITralleis* 8). Zeus Eumenes kültürünün varlığı MÖ. II-I. yüzyıllara tarihlenen, Lydia'daki Philedelphia'da bulunmuş olan bir yazıt vasıtasıyla da belgelenmiştir. Bkz. *TAM* V 1539.

¹⁸ Bkz. Lev. I, res. 5.

¹⁹ Kayıtlardan sikkenin B.Öcal'dan 1996 yılında satın alınarak müze koleksiyonuna kazandırıldığı anlaşılmaktadır. Buluntu yeri olarak ise Afyonkarahisar'ın Dinar ilçesi notu düşülmüştür.

²⁰ Bkz. Lev. I, res. 6.

²¹ Bkz. Lev. I, res. 7.

²² Gökyıldırım, 2016, s. 844 = Env. No. 770/26 (. . . ΔΙΟΣ ΛΑΡΑΣΙΟΥ . . .). A.Büyükmanukoğlu'ndan satın alma yoluyla müze koleksiyonuna girmiştir. Bkz. Lev. I, res. 8.

²³ Bkz. Lev. I, res. 9.

²⁴ Fuar ve Panayırlar için bkz. Chandezon, 2000/1; De Ligt – de Neeve, 1988.

getiren bir işlemi (Debord, 1982, ss. 230-235).²⁵ MÖ 5. yy.'da Hellas'ta, Elis ve Delphoi'da basılanların ardından, MÖ 4. yy.'da Delphoi'daki Apollon ve Pylai'daki Demeter kutsal alanlarını kontrol eden *amphiktionik* meclis festival süresince kullanılması için gümüş panegyris sikkeleri basarlar (Psoma, 2008, ss. 240-242).²⁶

Hellenistik dönem ile beraber özellikle Hellas dışında *panhellenik* festivallerde gözle görülür bir artış söz konusudur (Robert, OMS VI, ss.170-171; Vial, 2003, ss. 311-312). Bu bağlamda İonia'da Maiandros üzerindeki Magnesia'da Artemis Leukophryene (Sumi, 2004; Psoma, 2008, s. 232; Üreten, 2012; Hammerschmied, 2018)²⁷; Mysia'da Pergamon'da Athena Nikephoros, Athena Areia, Askepios Soter, Asklepios ve Hygeia adına düzenlenen festivallerde (Psoma, 2008, ss. 233-234; Marcellesi, 2012, ss. 127-130; Chameroy, 2012), panayırarda kullanılmak üzere gündelik alışverişe yönelik bronz sikke basıldığı bilinmektedir. Pergamon'daki Athena Nikephoros kutlamaları için kentte bronz sikkenin yanı sıra, Attika ağırlık sisteminde tetradrahmi ve alt birimlerinde basılmış gümüş sikke de tedavüle sürülür (Le Rider, 1973; Psoma, 2008, s. 234; Marcellesi, 2012, ss. 125-127). Benzer durum Troas'daki Athena Ilion (Robert, 1966, ss. 18-46; Psoma, 2008, s. 235; Knoepfler, 2010; Pillot, 2015) ve Pamphylia'da Perge'de Artemis Pergaia (Pace, 1923; Psoma, 2008, s. 235)²⁸ kutlamaları için de geçerlidir. Her iki organizasyon için eş zamanlı kurulan panayırarda kullanılmak üzere tıpkı Pergamon'da olduğu gibi Attika ağırlık sisteminde tetradrahmi ve alt birimlerinde gümüş sikke basılır. Teos'da ikamet eden Dionisyak Artistler Birliği tarafından basılan gümüş tetradrahimler de (Psoma 2007; Psoma, 2008, ss. 236-237) kentte kurulan fuarla alakalı olarak basılmışlardır. Tıpkı diğerlerinde olduğu gibi sikkeler Attika ağırlık sisteminde basılmışlardır. Tanrının adını taşıyan gümüş sikke darbu günlük küçük ödemeler için üretilen bronzun aksine büyük ödemeler içindir. Dahası sahibine Attika ağırlık sisteminde basılmış olmalarından dolayı festival dışı zamanlarda Akdeniz Havzasının her yerinde kullanılabilme imkânı sağlamaktadır.

Tralleis örneğinde görüldüğü üzere dini festivaller ve panayırlar üzerine bildiklerimiz her geçen gün yeni buluntular ışığında artmaktadır. Ve görünen o ki epigrafik ve numismatik çalışmalar arttıkça konu ile alakalı bilgilerimize hiç kuşkusuz yenileri eklenecektir.

Metinde Kullanılan Antik Kaynaklara İlişkin Kısaltmalar Listesi

Diodorus	(= Diodorus Siculus, <i>Bibliotheca Historike</i>) Kullanılan Metin ve Çeviri: <i>Diodorus of Sicily</i> . With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
Ksenophon	(= Ksenophon, <i>Hellenika</i>) Kullanılan Metin ve Çeviriler: <i>Hellenica</i> . With an English translation by C. L. Brownson and O. J. Todd I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library). Xenophon, <i>A History of My Times</i> . With an English translation by R. Warner. Oxford 1966.
Livius	(= Livius, <i>Ab Urbe Condita</i>) Kullanılan Metin ve Çeviriler: <i>Livy, From the founding of the city</i> . With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).

²⁵ Para bozdurma işini genellikle kentteki şahıs ya da kamusal döviz bürolarında gerçekleştirmektedir. Nadir de olsa kutsal alanlarında kendi döviz büroları Kos Asklepieion'unda olduğu gibi bulunmaktaydı. Döviz bozdurma ve kutsal alanların bankerlerle olan ilişkisi için bkz. Bogaert, 1969, ss. 297-298.

²⁶ Elis'de basılanlar için bkz. Seltman, 1921; Delphoi'da basılanlar için bkz. Svoronos, 1896; Amphiktionik sikke darbu için bkz. Raven, 1950; Kinns, 1983.

²⁷ Söz konusu sikkeler için bkz. *Winterthur* 3462; Kinns, 1989, s. 148, n.57.

²⁸ Sikkeler için bkz. Zisa, 1992.

G. Plinius Secundus (= G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).

Polybios (= Polybios, *Historiai*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).

Strabon (= Strabon, *Geographika*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Geography of Strabo*. With an English translation by H. L. Jones I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).

Modern Kaynaklar

BMC Lydia: *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Lydia*. London, 1901: Gilbert and Rivington, Ltd., St. John's House, Clerkenwell.

Bogaert, R. (1969), *Banques et Banquiers dans les cités grecques*. Leyde: A. W. Sijthoff.

Chameroy, J. (2012)., Chronologie und Verbreitung der hellenistischen Bronzeprägungen von Pergamon: der Beitrag der Fundmünzen. *Chiron* 42, ss.131-181.

Chandezon, Chr. (2000)., Foires et panégories dans le monde grec classique et hellénistique. *REG* 113, ss. 70-100.

De Ligt, L., De Neeve, P.W. (1988). Ancient Periodic Markets: Festivals and Fairs. *Athenaeum* 66, ss. 391-416.

Cohen, G.M. (1995)., *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*. Berkeley-Los Angeles-Oxford: University of California Press.

Cook, A.B. (1925)., *Zeus. A Study in Ancient Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Debord, P. (1982). *Aspects Sociaux et Economiques de la Vie Religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine*. Leiden: E. J Brill.

Dinç, R. (2003). *Tralleis*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Dinç, R., Meyer, G. (2004) Mélanges de cultures et de populations à Tralles d'après deux nouvelles inscriptions. *Mediterraneo Antico. Economie Società Culture*, VII.1., ss. 287-315.

Fritze, H. Von. (1910). *Die Münzen von Pergamon*. Berlin: Königlich Akademische der Wissenschaften.

Gökyıldırım, T. (2016). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Lydia Sikkeleri Kataloğu*. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Hammerschmied, K. (geb. Jürgens) (2018). The Panhellenic Festival of Artemis Leukophryene in Magnesia-On-The-Meander. A Spatial Analysis of a Hellenistic Procession. U. Luig (Ed.), *Approaching the Sacred. Pilgrimage in historical and intercultural perspective* içinde (ss. 91-127). Berlin: Edition Topoi.

Hansen, E. V. (1971)., *The Attalids of Pergamon*. Ithaca-London: Cornell University Press.

Head, B. V. (1911). *Historia Numorum*. London: Clarendon Press.

I Tralleis: *Die Inschriften von Tralleis and Nysa, I: Die Inschriften von Tralleis* (1989). Bonn: Habelt.

Imhoof-Blumer F. (1897). *Lydische Stadtmünzen, Neue untersuchungen*. Cenevre-Leipzig, 1877: Schweizer. Numismat. Gessellschaft-Otto Harrassowitz.

Kaletsch, H. (2002). Tralleis, *Der Neue Pauly*. Bd. 12/1, ss.750-751.

Kinns, P. (1983). The Amphictionic coinage reconsidered. *NC* 143.ss. 1-22.

Kinns, P. (1989). Two studies in the silver coinage of Magnesia on the Meander. G. Le Rider et alii (Eds.), *Kraay-Morkholm Essays, Numismatic Studies in Memory of C.M. Kraay and O. Morkholm* içinde (ss.137-148). Louvain la Neuve: Publications d'Histoire de l'Art et d'Archeologie de l'Universite Catholique de Louvain.

Kleiner, F.S, Noe, S. P. (1977). *The Early Cistophoric Coinage*. ANS NS 14. New York: American Numismatic Society.

Knoepfler, D. (2010). Les agonothètes de la Confédération d'Athéna Ilias: une interpretation nouvelle des données épigraphiques et ses conséquences pour la chronologie des émissions monétaires du Koinon. *Studi Ellenistici* 24, ss.33-62.

Laumonier, A. (1958). *Les Cultes indigènes en Carie*. Paris: E. De Boccard.

Le Rider, G. (1973). Un tétradrachme d'Athéna Niképhoros. *RN*,1973, ss. 66-79.

Le Rider, G. (1977). F.S.Kleiner et S.P.Noë, The early cistophoric coinage. *RN* 19, ss. 204-205.

Marcellesi, M. (2012). Pergame de la fin du Ve au début du Ier siècle avant J.-C. Pratiques monétaires et histoire. *Studi Ellenistici* 26, Pisa: Fabrizio Serra.

Meadows, A. (2014). III. A new cistophoric fraction of Tralles?. R.Ashton, P.Kinns, A.Meadows (Eds.), *Opuscula Anatolica IV* () içinde, NC 2014, ss. 1-27.

OMS: L. Robert, *Opera Minora Selecta I-IV*, Amsterdam, ss. 1969-1974.

Ölmez, F. (1996). Tralles'den üç yeni yazıt, *ArkDerg* 4, ss.181-189.

Pace, B. (1923). Diana Pergaea. W. H. Buckler ve W. M. Calder (Eds.), *Anatolian Studies presented to Sir William Mitchell Ramsay* içinde (ss. 297-314). Manchester: Manchester University Press.

Lefèvre, F., Pillot, W. (2015). La Confédération d'Athéna Ilias: Administration et Pratiques Financières. *REG* 128, ss.1-27.

Polaschek, E. (1975). Tralleis. *RE*, VI, ss. 2091-2093.

Psoma, S. (2007). Profitable Networks: Coinages, panegyris and Dionysiac artists. *Mediterranean Historical Review* 22.2 içinde, ss. 237-255.

Psoma, S. (2008). Panegyris Coinage. *AJN* 20, ss. 227-255.

Raven, E.J.P. (1950). The Amphictonic coinage of Delphi, 336-334 BC. *NC* 111, ss. 1-22.

Rayet, O. (1877). *Milet et le golfe latmique*. Paris: J. Baudry.

Robert, L. (1937). *Études Anatoliennes: Recherches sur les inscriptions Grecques de l'Asie Mineure*. Amsterdam, E. de Boccard.

Robert, L. (1946). Villes de Carie et d'Ionie dans la liste des théorodoques de Delphes. *BCH* 70, ss. 506-523.

Robert, L. (1951). *Etudes de Numismatique*. Paris: Collège de France.

Robert, L., Robert, J. (1954). *La Carie, Histoire et Géographie Historique avec le recueil des inscriptions antiques. Tome II: Le Plateau de Tabai et ses environs*. Paris: Adrien-Maisonneuve.

Robert, L. (1962). *Les villes d'Asie Mineure* (1935 ilk baskı). Paris: E. de Boccard.

Robert, L. (1966). *Monnaies antiques en Troade*. Geneve-Paris: Droz-Minard.

Robert, L. (1967). *Monnaies Grecques. Types, légendes, magistrats, monétaires et Géographie*. Geneve-Paris: Librairie Droz.

Robert, L. (1977). Documents d'Asie Mineure. *BCH* 101, ss. 43-132.

Robinson, E.S.G. (1921). Greek Coins from the Dardanelles. *NC* 1921, ss. 1-25.

Ruge, W. (1937). Tralleis. *RE* 2 VI A, ss. 2092-2128.

Savalli, I., Lestrade (2001). Les Attalides et les cités Grecques d'Asie Mineure au IIeme siècle a.C.. A.Bresson-R.Descat (Eds.), *Les Cités d'Asie Mineure Occidentale au IIeme siècle a.C.* içinde (ss. 77-92). Bordeaux, Ausonius.

Schwabl, H. (1972) Zeus I. Epiklesen. *RE* 10A, ss. 253-376.

Schaefer, I. (1912). *De Iove Apud Cares Culto. Dissertatio Inauguralis*. Ehrhardt: Halis Saxo-num.

Seltman, C.T. (1921). *The temple coins of Olympos*. Cambridge, Bowes&Bowes.

Sokolowski, F. (1955). *Lois sacrées de l'Asie Mineure*. Paris, E. de Boccard.

Sumi, G. (2004). Civic Self-Representation in the Hellenistic World: The Festival of Artemis Leukophryene in Magnesia on the Meander. B.Sinclair ve D.Glenys (Eds.), *Games and Festivals in Classical Antiquity* içinde (ss. 79-92). Oxford, Archaeopress.

SNG Cop: *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Lydia, I-II*, Cophenhagen, 1947.

SNG München: *Sylloge Nummorum Graecorum. München Staatliche Münzsammlung*. Bd.23, Lydien, München, 1997.

Svoronos, J.N. (1896). Νομισματικε των Δελφών. *BCH* 20, ss. 40-60.

Şahin, N. (2001) *Zeus'un Anadolu Kültleri*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.

TAM V: Tituli Asiae Minoris, V. Tituli Lydiae linguis Graeca et Latina conscripti.

Thonemann, P. (2003). Hellenistic Inscriptions from Lydia. *EA* 36, ss. 95-108.

Thonemann, P. (2011). *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thonemann, P. (2016). A Hellenistic isopoliteia decree from Laodikeia on the Lykos. *Philiaz*, ss. 42-52.

Türkmen, H. (2004). *Tralleis kazılarında bulunan Roma imparatorluk dönemi sikkeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üreten, H. (2006). Roma Dönemi'ne kadar Tralles Tarihi ve Attaloslar ile İlişkiler. *AÜ Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, ss. 195-212.

Üreten, H. (2012). Magnesia ad Maeandrum ve Artemis Leukophryene: Hellenistik Dönem Kraliyet Mektuplarının Katkılarına bir Bakış. *History Studies* 4 (2), ss. 373-392.

Üreten, H. (2014). Tralleis: Augustus Neokratı (NEOKOROS TOU SEBASTOU). *Tarih Okulu Dergisi*, XX, ss. 433-390.

Üreten, H. (2018). Lydia'nın kentleşmesinde Pergamon krallığının katkısı. M.Tepekaya ve Z.Atar (Eds.), *Geçmişten Günümüze Manisa, cilt I* içinde (ss.1-27). Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.

Vial, C. (2003). À propos des concours de l'Orient méditerranéen à l'époque hellénistique. F.Prost (Ed.), *l'Orient méditerranéen: de al mort d'Alexandre aux campagnes de Pompée* içinde (ss. 311-328). Rennes: Presses universitaires de Rennes.

Waddington: Inventaire sommaire de la Collection Waddington (1897). (E.Babelon), Paris: C. Rollin et Feuarent.

Winterthur: *Griechische Münzen in Winterthur II* (1997). (H.Bloesch), Winterthur: Münzkabinett.

Zisa, A.D. (1992). Osservazioni sulle rappresentazioni monetali dell'Artemide di Perge. *RIN* 94, ss. 35-52.